

نگاهی به « کتاب شناسی نهاوند »

غلامرضا عزیزی

اشاره :

اولین کتاب مرجع برای نهاوندشناسی به منظور ایجاد تسهیلات در تحقیق و مطالعه‌ی پژوهشگران و علاقه‌مندان، به همت جناب آقای دکتر علی‌اکبر افراسیاب‌پور تألیف شد. این کتاب با سرمایه‌گذاری مؤسسه‌ی فرهنگی علیمرادیان در سال ۱۳۸۰ توسط نشر عابد به نام «کتاب‌شناسی نهاونده» با شمارگان ۱۰۰۰ نسخه چاپ گردید. در مقدمه‌ی کتاب از صاحب‌نظران استمداد شده است با تصحیح و تکمیل و نقد و بررسی کتاب یادشده مؤلف و مؤسسه را یاری نمایند تا در تجدید چاپ آن کیفیت کتاب مطلوب تر گردد. خوش‌بختانه جناب آقای غلامرضا عزیزی کارشناس ارشد فرهنگ و زبان‌های باستانی به این درخواست پاسخ مثبت دادند که بدین وسیله از ایشان سپاسگزاری می‌شود در انتظار مقالات دیگر ایشان هستیم. «فرهنگان»

از جمله ابزارهایی که فعالیت‌های پژوهشی-به‌خصوص پژوهش‌های کتابخانه‌ای-را تسهیل می‌نماید، در اختیارداشتن «کتاب‌شناسی» است. همچنان که می‌دانیم در آغاز پژوهش، پس از انتخاب موضوع، (۱) مرحله‌ی شناسایی منابع و مآخذ پیش می‌آید که طی آن پژوهشگر می‌بایست کتاب‌ها، رساله‌ها، مجله‌ها و نشریات و دیگر مآخذ لازم را برای تحقیق شناسایی نموده تا پس از آن به مرحله‌ی یادداشت برداری بپردازد. بنابراین کتاب‌شناسی به عنوان یکی از منابع مراجعه‌ی دست دوم- یا رابط و یا هدایت‌کننده (۲)- مراجعه‌کننده را به منابع اصلی راهنمایی می‌نماید.

از دیگر سو، کتاب‌شناسی‌ها می‌توانند برای انتخاب موضوع پژوهشی مورد استفاده قرار گیرند. با استفاده از کتاب‌شناسی در می‌یابیم کدام یک از موضوعات مورد علاقه‌ی ما، کم‌تر مورد توجه بوده و یا هنوز پژوهشی جدی درباره‌ی آن‌ها انجام نشده است. هرچند امروزه با انتقال اطلاعات کتاب‌شناختی به رایانه و پدیدار شدن لوح فشرده (دیسکت)‌های رایانه‌ای حاوی فهرست کتاب‌ها و مقالات، این منابع تازه به یاری پژوهشگران آمده ولی کماکان کتاب‌شناسی نقش، اهمیت و اعتبار خویش را حفظ نموده است.

خوش‌بختانه در نخستین اقدام جدی برای شناساندن منابع و مآخذ مطالعاتی در خصوص نهاد، که دکتر افراسیاب‌پور به آن همت گمارده‌اند (۳) و مؤسسه‌ی فرهنگی علیم‌رادیان جهت چاپ آن در این خصوص سرمایه‌گذاری کرده است، تعداد قابل ملاحظه و چشمگیری از منابع مربوط به موضوع ذکر شده در یک جا گرد آمده‌اند. فراوانی اطلاعات ارائه شده به حدی است که خواننده، حتی با یک نگاه سطحی، به راحتی در می‌یابد که گرد آورنده در زمانی طولانی و با صرف وقت، دقت و حوصله بسیار توانسته است که به این مهم دست یابد. از سوی دیگر تنوع اطلاعات ارائه شده نشان‌دهنده‌ی نگاه همه‌سویه‌ی گردآورنده است.

کتاب‌شناسی نهاد هرچند یک کتاب‌شناسی موضوعی - توصیفی است، اما در عین وحدت موضوع از گستردگی خاصی برخوردار است. بدین شکل که گردآورنده محترم، خود را تنها به یک قسمت از موضوع نهادپژوهی محدود نساخته و توانسته است مجموعه‌ای متنوع از مباحث تاریخی، جغرافیایی، اوضاع طبیعی، آثار باستانی، فرهنگی، اقتصادی، نظامی، مذهبی، رجال و دیگر اطلاعات مربوط به نهادپژوهی را گرد آورد.

از دیگر مزایای کتاب مورد بحث، گستردگی زمانی آثار معرفی شده است. در این خصوص گردآورنده تنها به معرفی آثار موجود در بازار نشر و یا تازه چاپ بسنده نکرده و توانسته است از دیدگاه زمان نشر آثار، طیف زمانی گسترده‌ای را در پژوهش خویش لحاظ نماید. از این رو - گذشته از نسخه‌های خطی - آثار گرد آمده در فاصله

زمانی دست کم ۱۵۰ ساله‌ی اخیر چاپ شده‌اند. از طرف دیگر با توجه به معرفی کتاب‌هایی که حتی اندک زمانی پیش از انتشار کتاب‌شناسی نهاوند منتشر شده، به نظر می‌رسد که گرد آورنده توانسته‌اند که تازگی و کارآیی اثر خود را حفظ نمایند. گستردگی‌های یاد شده در مسئله زبان آثار گردآمده نیز نمودار است. قسمت اصلی مجموعه را کتاب‌های فارسی و عربی (۴) تشکیل می‌دهد. این آثار شامل، نسخه‌ی خطی، کتاب، مقاله، بروشور، جزوه و حتی نقشه (۵) است. در قسمت دیگر آثاری - هرچند محدود - به زبان‌های انگلیسی، آلمانی، فرانسوی و روسی معرفی گردیده‌اند.

ویژگی‌های یاد شده موجب شده‌است که «کتاب‌شناسی نهاوند» به گسترش مطالعات تحقیقی در مورد نهاوند، آن گونه که دکتر افراسیاب‌پور امیدوار بوده‌اند (۶)، کمک‌های فراوانی بنماید.

هم‌چنان که پیش از این گفته شد، این چنین به نظر می‌رسد که گرد آمدن کتاب‌شناسی نهاوند، دقت، وقت و حوصله‌ی بسیار دکتر افراسیاب‌پور را به خود اختصاص داده‌است، اما به رغم این موضوع، متأسفانه کتاب مورد نظر مصون از اشتباه نبوده و خطاهایی در آن راه یافته‌است. کما این که در مقدمه‌ی کتاب نیز به این حقیقت اشاره شده‌است. البته این موارد به هیچ روی از اهمیت کتاب‌شناسی نهاوند نمی‌کاهد. نوشته‌ی حاضر نیز در واقع به منظور تصحیح و تکمیل قسمت‌های کمی از کتاب مورد نظر نگاشته شده‌است. بنابراین نگارنده‌ی این سطور، ضمن بزرگ‌داشت همت و زحمت‌هایی که آقای دکتر افراسیاب‌پور در گردآوری این مجموعه متقبل شده‌اند، به ادامه‌ی بررسی کتاب‌شناسی نهاوند می‌پردازد.

کتاب به سه بخش تقسیم شده‌است. در بخش اول فهرست منابع مطالعاتی نهاوند به ترتیب الفبایی (۷) نام نویسندگان (فارسی - عربی) آمده‌است. بخش دوم به فهرست منابع لاتین مطالعاتی نهاوند به ترتیب الفبایی نام نویسندگان (۸) اختصاص دارد. بخش سوم در بردارنده‌ی نمایه‌های سه گانه کتاب (اشخاص، مکان‌ها و موضوعات) است.

گردآورنده در پیشگفتار، منابعی را که در کتاب‌شناسی معرفی شده به چهار گروه تقسیم نموده است.

۱- منابعی که موضوع آن‌ها نهاوند است.

۲- منابعی که موضوع آن‌ها مختص نهاوند نیست، اما در قسمت‌هایی از آن‌ها در خصوص نهاوند بحث شده است.

۳- دسته سوم؛ منابعی که نام نویسنده آن‌ها مشخص نبوده و یا توسط جمعی از نویسندگان نگارش یافته است.

۴- منابعی که توسط ادارات، مؤسسات و نهادهای مختلف تهیه و منتشر شده و فاقد نام نویسنده‌اند.

بنابراین، به نظر می‌رسد منابع معرفی شده در کتاب‌شناسی نهاوند دو گروه می‌باشد. منابعی که موضوع آن‌ها مربوط به نهاوند است و منابعی که قسمتی از مطالب آن‌ها به موضوع مورد نظر مربوط می‌شود. بیش‌تر آثار معرفی شده در کتاب، در گروه دوم جای می‌گیرد. منابع دو گروه سوم و چهارم در اصل در گروه دوم قرار دارد و تنها تفاوت آن‌ها با منابع این گروه به شیوه‌ی تنظیم کتاب، که بر اساس نام مؤلفان است، مربوط می‌شود.

افزون بر موارد مطرح شده، دسته‌ی دیگری از منابع در کتاب معرفی شده است که نه تنها در تقسیم‌بندی کتاب مذکور قرار نمی‌گیرد بلکه با موضوع نهاوند‌پژوهی نیز ارتباط است. این دسته از آثار، نوشته‌های افرادی است که غالباً نهاوندی هستند. (۹) و آثارشان به زعم گردآورنده به منظور «شناسایی نویسنده و ارتباط آن با نهاوند» (۱۰) و یا «جهت شناسایی کسانی که با نام نهاوندی مقاله‌ای دارند» (۱۱) و حتی «جهت ریشه‌یابی ارتباط خاندان»‌هایی با نهاوند، گردآمده‌اند. (۱۲) در صورتی که ایشان می‌توانستند فصلی جداگانه را به معرفی نویسندگان نهاوندی و آثار آن‌ها اختصاص دهند؛ هرچند این کار خود موضوع پژوهشی دیگر است.

در خصوص روش کار نیز ایشان نوشته‌اند که «سعی گردیده بهترین و آسان‌ترین روش در ارائه‌ی منابع و مآخذ به خوانندگان گرامی انتخاب شود» (۱۳) و «برای تمایز

و جداسازی کتاب‌ها از مقالات، در ابتدای هر مقاله کلمه‌ی «مقاله» آمده و روشن می‌شود. که غیر از آن‌ها هر منبعی معرفی گردیده زائد «کتاب» بوده است. (۱۴)

مشخص نیست که چرا نویسنده‌ی محترم از روش‌های مرسوم ارجاع دادن به کتاب‌ها و مقالات استفاده ننموده‌اند. روش‌هایی که برای تفکیک کتاب و مقاله از یک روش مشخص پیروی می‌کنند. بهتر این است که نویسنده‌ی محترم (و هم‌چنین حروف‌چین کتاب) در چاپ بعدی، این نکته‌ها را مد نظر قرا دهند. روش مرسوم در نگارش فهرست منابع و مآخذ، برای تفکیک کتاب از مقاله، معمولاً به دو شیوه‌ی زیر است:

الف - کتاب: برای ارجاع دادن به کتاب، معمولاً نخست نام خانوادگی و پس از آن نام مؤلف می‌آید و پس از آن نام کتاب نوشته می‌شود. برای مشخص نمودن نام کتاب معمولاً از حروف سیاه (Bold) یا ایرائیک استفاده می‌شود. در صورتی که اثر ترجمه باشد، نام مترجم یا مترجمان پس از عنوان کتاب می‌آید. همچنین نام مصحح یا مصححان (در صورتی که اثر تصحیح شده باشد) در این جا می‌آید.

در مرحله‌ی بعدی مشخصات نشر شامل محل نشر، ناشر (۱۵)، تاریخ نشر، شماره چاپ و جلد نگاشته می‌شود. در صورتی که فقط قسمتی از اثر به موضوع مورد نظر مربوط باشد، ذکر صفحه آغاز و انجام مطلب ضروری است (۱۶). پس از ذکر این مشخصات، در کتاب‌شناسی توصیفی باید عبارتی بیاید که نشانگر موضوع مندرج در کتاب باشد. (۱۷)

ب- مقاله: برای ارجاع به مقاله (خواه در نشریه‌ای چاپ شده باشد خواه در یک مجموعه) پس از ذکر مشخصات نویسنده، نام مقاله در بین دو گیومه «» قرار می‌گیرد و پس از آن نام نشریه یا کتاب (مجموعه) و با حروف سیاه یا ایرائیک نوشته می‌شود.

پس از آن مشخصات نشر می‌آید. این مشخصات برای نشریات معمولاً شامل سال، دوره و یا جلد، شماره، تاریخ و صفحه‌های آغاز و انجام مقاله است. (۱۸) در مجموعه‌ها، پس از نگارش نام مقاله، نام کتاب و مشخصات نشر نوشته می‌شود.

نکته‌ی دیگری که باید در این جا به آن پرداخته شود این است که می‌دانیم نگارش و گردآوری یک کتاب‌شناسی بدون استفاده از روش‌های زیر میسر نیست.

جست‌وجو در برگه‌دان‌ها (و جدیداً رایانه‌های) کتابخانه‌ها.

- جست‌وجو در پایگاه‌های اطلاع‌رسانی.

- استفاده از کتاب‌شناسی‌های مربوط.

- و نهایتاً مراجعه به منابع فهرست‌شده و جست‌وجوی منابع جدید (خارج از فهرست‌های تهیه شده).

امری که بی‌شک نتیجه‌ی آن در درازمدت حاصل می‌شود. به هر روی، کتاب‌شناسی نهاوند نه تنها فاقد کتاب‌نامه است که حتی نویسنده‌ی محترم (برخلاف روش مرسوم گرد آورندگان کتاب‌شناسی‌ها) فهرست کتابخانه‌هایی که برای تهیه منابع بدان‌ها مراجعه کرده را نیاورده است. گرچه می‌توان از لابه‌لای کتاب برخی از منابع اطلاعاتی کتاب را بازشناخت (۱۹) ولی بهتر بود که نویسنده در مقدمه به آن‌ها اشاره می‌نمودند. اشکالات موجود در «کتاب‌شناسی نهاوند» را می‌توان در دو گروه فارسی - عربی و لاتین بررسی کرد. اشکال‌های گروه اول خود به سه دسته تقسیم می‌شود. لغزش‌های چاپی، نقص‌های کتاب‌شناختی و خطاهای فهرست‌ها که در ادامه‌ی بحث بدان‌ها پرداخته می‌شود.

۱-۱- لغزش‌های چاپی: متأسفانه اغلب کتاب‌های چاپ شده دارای اشتباهات چاپی هستند. هرچند در سال‌های اخیر و با استفاده از فن‌آوری‌های تازه، این اشتباهات روبه کاهش است، اما معمولاً با این‌که مؤلفین (و یا نمونه خوان‌ها و ویراستاران) تلاش می‌نمایند بازهم دست کم یکی دو مورد اشتباه چاپی بر جای می‌ماند. خطاهای چاپی را شاید بتوان به دو دسته تقسیم نمود. نخست مواردی که به راحتی توسط خواننده «دیده» و اصلاح می‌شود و دوم نمونه‌هایی که اصلاح آن‌ها دقت بیشتری را طلب می‌نماید.

۱-۱-۱- از جمله خطاهای چاپی گروه اول می‌توان به موارد زیر اشاره نمود:

(توضیح: در این جا از حرف «ش» به جای شماره، حرف «ص» به جای صفحه، حرف «خ» به جای (سطر) استفاده گردیده و صورت اصلاح شده در سمت چپ علامت ← آمده است).

ش ۳۳۵، خ ۶	←	رد	در
ش ۴۵۲، خ ۲	←	به کوششی	به کوشش
ش ۵۳۶، خ ۵	←	مورد و واژه‌ی	مورد واژه‌ی

ش ۶۴۲، ۵خ	←	لائودیسه
ش ۷۴۰، ۳خ	←	پیوند نزدیک نهاوندو
۱-۲- از جمله خطاهای چاپی گروه دوم می توان به موارد زیر اشاره نمود:		
ص ۱۷، ۱خ	←	۱۳۸۵.ق.
ش ۸۲، ۲خ	←	۱۳۴۰.ق.
ش ۳۱۵، ۲خ	←	اشتباه است. (۲۰)
ش ۳۲۴، ۲خ	←	۱۳۸۳.ق.
ش ۳۹۱، ۴خ	←	۱۳۳۷.ش.

۱-۲- گروه دیگر مربوط به خطاهای کتاب‌شناختی است.

۱-۲-۱- دسته‌ی اول در این گروه آن‌هایی است که در ذکر نام مؤلفین و یا کامل نبودن نام آن‌ها اشتباه شده است. برای نمونه:

ش ۱۰: آمبر سز، ن.ن. ← آمبر سز، ن.ن.؛ چارلز پیتر ملویل

ش ۵۹: اتحادیه، منصوره (نظام مافی) ← اتحادیه (نظام مافی)، منصوره

ش ۶۱: احتشام السلطنه ← احتشام السلطنه، محمود

ش ۷۹، ۲خ: دد رینگ ← درینگ؛ سور

ش ۱۲۲: انصاری، علی میر ← میر انصاری، علی

ش ۲۱۰: تاورینه، باتیست ژان ← تاورینه، ژان باتیست

ش ۲۱۹: طاهر احمدی ← طاهر احمدی، محمود

ش ۲۲۶، ۲خ (و همچنین در ش ۳۸۱ و ۳۲۲): روح بخشیان ← روح بخشان

ش ۳۱۸: خوارزمی ← خوارزمی، محمود

ش ۳۳۷: دو بوار ← دو بواز

ش ۶۷۴: ماریژان مولد ← ماریژان موله

ش ۸۸۵، ۲خ: فردیناند وستفلد ← فردیناند وستفلد (۲۱)

۱-۲-۲- از جمله‌ی دیگر نقص‌های کتاب‌شناختی می توان به موارد زیر اشاره نمود:

- ش ۳۰، خ ۲: و ابناء انباء الزمان ← و ابناء ابناء الزمان
 ش ۸۶، خ ۱۵: المآثر الاثار ← المآثر والاثار
 ش ۲۰۱، خ ۲: مجله‌ی خراسان ← روزنامه‌ی خراسان
 ش ۲۸۳، خ ۲: العراضة فی حکایات السجوقیه ← العراضة فی الحکایه السلجوقیه
 ش ۲۹۲، خ ۲: کتاب فروشی خرم آباد ← کتاب فروشی فردوسی، خرم آباد
 ش ۳۲۰، خ ۲: حبيب السیر فی اخبار تاریخ بشر ← تاریخ حبيب السیر فی اخبار افراد بشر
 ش ۳۹۳، خ ۲: الحاكمة ← الحاكمة فی التاريخ السلامی
 ۱-۲-۳- در مواردی کتاب‌شناسی آثار مورد اشاره کامل نیست که به شرح زیر اصلاح می‌شود:
- ش ۲۱: ابن اسفندیار، بهاء الدین محمد بن حسن بن اسفندیار: تاریخ طبرستان. تصحیح عباس اقبال آشتیانی، به اهتمام محمد رمضانی، تهران: انتشارات کلاله خاور، ۱۳۲۰ ش. ۲، ج.
- ش ۷۷: اصطخری، ابوالاسحاق ابراهیم بن محمد
 -- المسالك والممالك . [زیر نظر] م. ی. دوخویه، لیدن: بریل، ۱۹۶۷ م.
 -- المسالك والممالك . ترجمه محمد بن اسعد بن عبدالله تستری، به کوشش ایرج افشار، تهران: بنیاد موقوفات دکتر محمود افشار، ۱۳۷۳ ش.
 ش ۱۵۸، خ ۴: - فتوح البلدان (بخش مربوط به ایران)، ترجمه آذرتاش آذرنوش، به تصحیح محمد فرزاد، تهران: انتشارات سروش، ۱۳۶۴ ش.
 ش ۱۸۱: بیانی، مهدی: «عبدالباقی نهاوندی». احوال و آثار خوش‌نویسان. تهران: علمی، ۱۳۶۲ ش. ص ۳۶۶.
 ش ۲۳۰، خ ۲: «حوادث مشروطیت و وقایع ملایر و تویسرکان و نهاوند». خاطرات وحید. ش ۲ (زمستان ۱۳۵۸)، صص ۹۷-۱۰۰ و ش ۳ (بهار ۱۳۵۹)، صص ۸۱-۸۸.
 ش ۲۸۲، خ ۲: - اخبار الدولة السلجوقیه. به تصحیح محمد اقبال، لاهور: نشریات کلیه فنجان، ۱۹۳۳ م.
 ش ۳۴۵، خ ۲: - فرهنگ تاریخی سنجش‌ها و ارزش‌ها. تبریز: نشر نیما، ۱۳۷۶ ش. ۲، ج.

- ش ۳۹۱، خ ۲ و ۳:- «آثار تاریخی نهاوند». سالنامه‌ی [دیپستان] فیروزان. تهران: شرکت چاپ میهن، ۱۳۳۷ ش، صص ۲۷-۴۰.
- ش ۳۹۴، خ ۲ و ۳ و ۴:- ایران زمین: راهنمای ایران. تهران: انتشارات پدیده، ۱۳۴۸ ش.
- ش ۴۱۶، خ ۲:- تاریخ برگزیدگان و عده‌ای از مشاهیر عرب و ایران. تهران: زوار، ۱۳۴۱ ش.
- ش ۴۳۲، خ ۶:- قیام و نهضت علویان زاگرس در (همدان، کرمانشاهان، کردستان، خوزستان، آذربایجان) یا تاریخ تحلیلی اهل حق. کرمانشاه: مؤسسه‌ی فرهنگی نشرسها، ۱۳۷۶ ش.
- ش ۴۳۶، خ ۲:- الانساب، با مقدمه‌ای از مارگولیوت، لیدن: بریل؛ لندن: لوزاک، ۱۹۱۲ م.
- ش ۴۴۱، خ ۴: فتح الفتوح یا آخرین نبرد ایران و عرب در نهاوند. تهران: انتشارات افشار، ۱۳۶۱ ش، ۱۱۹ ص.
- ش ۴۵۸، خ ۲:- تاریخ اسلام در نواحی شمالی ایران: استان‌های (گلستان، مازندران، گیلان ...) از قرن دوم تا دوازدهم هجری. تهران: نشر اشاره، ۱۳۷۷ ش.
- ش ۵۷۸:- فلاندن، اوژن ناپلئون
- سفرنامه‌ی اوژن فلاندن در سال ۱۸۴۰-۱۸۴۱. ترجمه‌ی حسین نور صادقی، تهران: انتشارات اشراقی، ۱۳۵۶ ش.
- سفرنامه‌ی اوژن فلاندن به ایران در سال‌های ۱۸۴۰-۱۸۴۱. ترجمه‌ی حسین نور صادقی، بی‌جا، بی‌نا، ۱۳۲۴ ش.
- ش ۶۳۲، خ ۸ و ۹:- «نهاوند- دماوند». چهل مقاله. به کوشش یحیی ذکاء، تهران: انتشارات طهوری، ۱۳۳۵ ش.
- ش ۷۸۱، خ ۴: «لرستان و لرها». دو سفرنامه درباره‌ی لرستان. نوشته سسیل جان ادموند و بارون دوبد. ترجمه‌ی اسکندر امان‌اللهی بهاروند و لیلی بختیاری. تهران: بابک، ۱۳۶۲ ش.
- ش ۸۰۹، خ ۲: ظاهراً اشتباه است.

ش ۸۸۰: آربری، آ. ج.؛ و همکاران: تاریخ اسلام، پژوهش دانشگاه کمبریج. زیر نظر پی. ام. هولت؛ آن. ک. س. لمبتون، ترجمه‌ی احمد آرام، تهران: امیرکبیر، ۱۳۷۷ ش. ش ۹۴۰: افشار، ایرج: «نسخه‌های خطی کتابخانه وزارت دارایی». فرهنگ ایران زمین. ۱۳۳۷ ش.

۱-۲-۴- در یک مورد اطلاعات مربوط به دو کتاب با هم نوشته شده و به صورت یک کتاب درآمده (ص ۱۷، خ ۱) که به شرح زیر اصلاح می‌گردد.

- الکامل فی التاریخ. به کوشش نورنبرگ، لیدن: [بی نا]، ۱۸۷۵-۱۸۵۱ م، ۱۲ ج.
- الکامل فی التاریخ (کامل التواریخ). بیروت: دارصادر، داریبیروت، ۱۳۸۵ ق.
(= ۱۹۶۵ م.)، ۱۳ ج

۱-۲-۵- در موارد زیر کتاب یا مقاله‌ی معرفی شده ذیل نام نویسنده‌ی آن نیامده است: ش ۹۷: کتاب نوشته لاکهارت است و بهتر است ذیل نام وی معرفی می‌شد و نه ذیل نام مترجم کتاب.

ش ۵۸۴: ذیل فیروزان، بهتر بود در بخش «آثار ادارات، نهادها، ...» می‌آمد.
ش ۸۱۸: مقاله‌ی «باقی نهاوندی» نوشته‌ی باقی (یا عبدالباقی) نهاوندی نیست. بنابراین بهتر بود این مقاله ذیل نام مؤلف معرفی می‌شد.

ش ۸۳۹: مؤلف کتاب اسلام و تصوف، نیکلسن است پس بهتر بود اطلاعات کتاب‌شناختی این کتاب ذیل نام مؤلف (در شماره‌ی ۸۵۰) آورده می‌شد نه ذیل نام مترجم کتاب.

۱-۲-۶- در موارد زیر مشخصات یک کتاب دو بار (و در دو قسمت مختلف کتاب‌شناسی) ثبت شده و بدیهی است یکی از آن دو مورد سهواً نگاهاشته شده است. - ش ۹۳۶ تکرار ش ۲ است (ش ۹۳۶ صحیح نیست).

- ش ۵۵۷ و ۵۶۹ به یک کتاب اشاره گردیده و در واقع ش ۵۶۹ اشتباه است.
- ش ۵۸۹ کتاب تاریخ سرگذشت مسعودی قبلاً ذیل ش ۵۲۰ معرفی گردیده است.
۱-۲-۷- در دو مورد زیر، نام یک مؤلف به دو صورت ضبط گردیده است.
- ش ۵۵: ابوالفرج بغدادی، قدامة بن جعفر و ش ۵۹۴: قدامة بن جعفر، ابوالفرج.

۳-۱ - ش ۱۲۹: اوژن بختیاری، سرهنگ ابوالفتح و ش ۱۴۱ بختیاری، ابوالفتح اوژن.
 به این گروه لازم است به حروف چینی و صفحه آرایبی این بخش از کتاب شناسی نهادند
 پرداخته شود. همچنان که می‌دانیم بخش فهرست‌ها، با توجه به شیوه‌ی تنظیم کتاب که
 بر مبنای نام مؤلفان است، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بوده و در واقع برای سهولت
 دست‌یابی خوانندگان به موضوعات مورد علاقه، تنظیم شده است. با وجود این بهتر بود
 اندازه‌ی قلم (size) به کار گرفته شده برای فهرست‌ها کوچک‌تر باشد. از طرف دیگر
 فهرست‌ها باید در دو ستون قرار می‌گرفتند. این کار قطعاً باعث کم شدن تعداد
 صفحات اختصاص داده به این بخش - از ۱۲۷ صفحه به حدود ۳۷ صفحه - و کاهش
 قیمت کتاب می‌شد. هر چند با توجه به شمارگان محدود (یک‌هزار نسخه) و قیمت
 پایین کتاب (۲۰۰۰ تومان) و با توجه به بالا بودن هزینه‌های چاپ، مشخص است که
 گرد آورنده و ناشر (مؤسسه‌ی فرهنگی علیم‌رادیان) در پی حصول نفع مادی از چاپ
 این اثر نبوده‌اند که این امر نیز خود ستودنی است.

اشکالات راه یافته در بخش فهرست‌ها به شرح زیر است:

نام برخی از افراد در فهرست موضوعات آمده است. (۲۲) برخی نام‌ها هم در
 فهرست اشخاص و هم در فهرست مکان‌ها ذکر شده‌اند. (۲۳) برخی اسامی هم در
 فهرست اشخاص و هم در فهرست موضوعات آمده‌اند. (۲۴) برخی اسامی هم در
 فهرست مکان و هم در فهرست موضوع ذکر شده‌اند. (۲۵) از طرف دیگر نام برخی افراد
 در فهرست اشخاص، برخلاف روش معمول، درج گردیده (۲۶) و برخی از موضوع و
 نام‌ها تکرار شده است. (۲۷) در چهار مورد نیز، نمایه‌ی موضوع و مکان‌های نوشته
 شده در فهرست‌های مربوط، فاقد شماره‌ی صفحه است. (۲۸) از طرف دیگر جای
 نمایه‌هایی در فهرست‌های کتاب خالی است. (۲۹)

۲- همچنان که پیش از این اشاره گردید، بخش دوم کتاب به فهرست منابع لاتین
 مطالعاتی نهادند (به ترتیب الفبایی نام نویسندگان) اختصاص دارد. منابع معرفی شده در

این بخش، بر اساس تقسیم بندی مؤلف «کتابشناسی» نهاوند (۳۰) عمدتاً جزء منابع دسته‌ی دوم قرار می‌گیرند. یعنی منابعی که «علاوه بر معرفی منبع، به توضیحی جداگانه نیاز داشته است و باید اشاره می‌شد که مطلب و موضوعی که در آن کتاب آمده به چه بخشی از تاریخ و فرهنگ نهاوند پرداخته» (۳۱) است.

با وجود این، هیچ توضیحی در این خصوص از سوی نویسنده محترم، در منابع بخش لاتین نگاشته نشده و از دیگر سو حتی در اطلاعات کتاب‌شناختی کتاب‌های این بخش، شماره‌ی صفحاتی از کتاب که در آن‌ها به نهاوند اشاره گردیده نیامده و از طرف دیگر فهرست‌های سه‌گانه‌ی کتاب، مطالب این بخش را در بر نگرفته است.

اشکالات راه یافته به این بخش را می‌توان در دو گروه بررسی نمود. اشتباهات تایپی (۳۲) و خطاهای کتاب‌شناختی.

۱-۱-۲- از جمله اشتباهات تایپی راه یافته به بخش لاتین می‌توان به موارد زیر اشاره نمود. (شایان ذکر است که برای سهولت بررسی، از نشانه‌های زیر استفاده می‌شود: N برای شماره، L برای خط و P برای صفحه. صورت صحیح واژه یا عبارت در سمت راست علامت → آمده است).

عبارت «Sultural» زانداست.

N.981,L.2:

* N.984,L.2:

N.985,L.2:

N.988,L.2:

N.995,L.14:

N.995,L.15:

l Iran → l'Iran

Parsia → Persia

Medes → The Medes

Ergbd. → Erg.-Bd.

26A → 264

۲-۱-۲- گروه دیگر اشتباهات تایپی در ذکر نام مؤلفین و یا کامل نیامدن نام آن‌ها به قرار زیر است:

N.981: Amanolahi → Amanolahi-Baharvand

N.988: R.o → Robert

N.989: Ghish man → Ghirshman

N. 999: Grishman → Ghirshman

*- این خطاها در چند مورد دیگر نیز وجود دارد.

N.1001: Sir Bagot → Sir John Bagot

N.1023 : Markwart → Marquart

N. 1051 : Wilson, J.M.→Wilson,A.T.

۲-۲- گروه دیگر مربوط به نقص های کتاب شناختی است که در این جا به سه مورد مهم آن اشاره می گردد:

اول- چهار اثر در شماره ی ۹۸۹ به عنوان کار مشترک جورج کانتینو و رومن گیرشمن معرفی شده است در صورتی که دو اثر نخست (۳۳) نوشته ی جورج کانتینو است .
دوم - در شماره ی ۱۰۵۱ کتاب

Contribution to Modern Persian dialectology

نوشته ی جمشیدجی مانکجی اونوالا (۳۴) است، نه ویلسون .

سوم- اطلاعات مربوط به شماره ی ۱۰۰۷ نیز به شرح زیر اصلاح می گردد.

Henrickson , R.C., «Giyān I and II Reconsidered», dans *Mesopotamia*, vol .

XVIII – XIX , 1983 – 1984 , pp. 195-220.

- ۳- در پایان این بررسی ، موارد زیر جهت افزودن به کتاب شناسی نهانند معرفی می شود.
- ابن اعثم کوفی ، محمد بن علی : الفتوح . ترجمه ی محمد بن احمد مستوفی هروی . به کوشش غلامرضا مجد طباطبایی . تهران : سازمان انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی . (۳۵)
 - ابن فقیه همدانی ، ابو عبدالله احمد بن محمد : ترجمه ی مختصر البلدان . ترجمه ی ح . مسعود ، تهران : بنیاد فرهنگ ایران ، ۱۳۴۹ ش . (۳۶)
 - ابن مسکویه ، ابو عبدالله احمد بن علی : تجارب الامم . ترجمه ی محمد فضائلی ، تهران : زرین ، ۱۳۶۶ . (۳۷)
 - : تجارب الامم . تصحیح ه.ف . آمدروزه ، قاهره : شركة التمدن الطباعة ، ۱۳۳۴ ق .
 - احمدوند ، کاووس : عوامل اقتصادی ، اجتماعی و جمعیتی موثر بر باروری شهر نهانند . استاد راهنما: دکتر اسماعیل مجد آبادی . پایان نامه ی کارشناسی ارشد جمعیت شناسی ، دانشگاه تهران ، دانشکده ی علوم اجتماعی ، ۱۳۷۶ .
 - اصفهانی ، حمزة بن حسن : تاریخ پیامبران و شاهان . ترجمه ی جعفر شعار ، تهران : بنیاد فرهنگ ایران ، ۱۳۴۶ ؛ (امیرکبیر، ۱۳۶۷) . (۳۸)

- بلاذری، ابوالعباس احمد بن یحیی: فتوح البلدان. ترجمه و مقدمه از محمد توکل. تهران: نشر نقره، ۱۳۶۷. (۳۹)
- پری، جان ر. کریم خان زند، تاریخ ایران بین سال‌های ۱۷۴۷-۱۷۷۹، ترجمه‌ی علی محمد ساکی. تهران: فراز، ۱۳۶۵. (در صفحات ۵۱، ۷۰، ۱۶۱ و ۳۱۹ به نه‌اوند اشاره شده است.)
- ثعالبی نیشابوری، ابو منصور عبدالملک بن محمد بن اسماعیل: تاریخ ثعالبی: مشهور به غرر اخبار الملوک الفرس و سیوهیم. همراه با ترجمه و مقدمه از زتبرگ و دیباچه‌ی مجتبی مینوی، پیش‌گفتار و ترجمه‌ی محمد فشاھی. تهران: نشر نقره، ۱۳۶۷. (۴۰)
- جوینی، علاء‌الدین عطا ملک بن بهاء‌الدین: جهانگشای جوینی. به اهتمام قزوینی، تهران: بامداد؛ ارغوان، ۱۳۶۷. (۴۱) (و تهران: ارغوان، ۱۳۷۰؛ تهران: دنیای کتاب، ۱۳۷۵).
- جیهانی، ابوالقاسم بن احمد: اشکال العالم. ترجمه‌ی علی بن عبدالسلام کاتب. با مقدمه و تعلیقات فیروز منصوری. تهران: شرکت به نشر، انتشارات آستان قدس رضوی، ۱۳۶۸. (در ص ۱۴۲، اشاره‌ای مختصر به نه‌اوند گردیده است.)
- حصوری، علی: آخرین شاه. تهران: مؤلف، ۱۳۷۱. (در صفحات ۳۹ تا ۴۱ در خصوص جنگ نه‌اوند و مسیر فرار یزدگرد بحث شده است.) (۴۲)
- خانجانی، محمد: بررسی بیولوژیکی سنگ گل خوار *Lygus ragalipennis popp* در مزارع یونجه بهاری همدان. استاد راهنما: دکتر مرتضی اسماعیلی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. مدرسی حشره‌شناسی کشاورزی. دانشگاه تربیت مدرس، دانشکده کشاورزی، ۱۳۶۹.
- (آزمایش‌های انجام شده در مزارع یونجه بوبوک آباد نه‌اوند^۱ و آزمایشگاه حشره‌شناسی دانشگاه بوعلی سینا).
- زامباور، ادوارد ریتر فون: نسب‌نامه‌ی خلفا و شه‌ریاران و سیر تاریخی حوادث اسلام. ترجمه و تحشیه‌ی دکتر محمد جواد مشکور. تهران: کتاب‌فروشی خیام، ۱۳۵۶. (۴۳)

- شایگان ملایری ، اسمعیل : « نهاوند - دماوند » . آینده ، ش ۱ ، صص ۶۱۲-۶۱۳ .
- شهبازی ، عباس : بررسی عوامل اقتصادی ، اجتماعی و جمعیتی مؤثر بر باروری فرهنگیان شهر نهاوند . استاد راهنما : محمد میرزایی ، پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد جمعیت‌شناسی ، دانشگاه تهران ، دانشکده علوم اجتماعی ، ۷۵-۱۳۷۴ .
- صابری همدانی ، احمد: تاریخ مفصل همدان . همدان : عین القضاة همدانی ، ۱۳۷۵ ، ج ۱ . (در صص ۴۰ درباره‌ی نهاوند مطلب دارد.)
- قدامة بن جعفر: کتاب الخواج . ترجمه و تحقیق دکتر حسین قره چانلو ، تهران : نشر البرز ، ۱۳۷۰ . (۴۴)
- قدکساز ، محمدرضا : وجه تسمیه‌ی شهرهای ایران . تهران : انتشارات گلگشت ، ۱۳۷۵ . (در صص ۱۴۹ به طول و عرض جغرافیایی ، وسعت ، ارتفاع از سطح دریا و وجه تسمیه‌ی نهاوند اشاره‌ی مختصری گردیده است.)
- مروی : محمد کاظم : عالم آرای نادری . به کوشش میکلوخونا کلای ، به تصحیح و مقدمه‌ی محمد امین ریاحی . تهران : زوار ، ۱۳۶۴ . (۴۵)
- Contenau , Georges : ' Vases de Tepe - Giyan et du Luristan au Musee d'Art et d'Histoire de Geneve' , Genava , 13, 1935 , pp. 59 - 62 .
- Robert , Louis ؛ Picard , Charles: "Inscription d' Iran Qui Donne l' Equivalence Nehavand-Laodicee." . C.R.A.I.B.L , 1948, PP.248-249.
- Robert.Louis; Picard , Charles : " Inscription Hellenistique de Nehavand (Iran)" Hellenica , 7 , 1949 , pp. 5-26.

یادداشت‌ها

- ۱- یا حقی، محمد جعفر؛ ناصح، محمد مهدی: راهنمای نگارش و ویرایش. مشهد: مؤسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی، ۱۳۷۰ ش.، چاپ نهم، صص ۹۶-۹۷.
- ۲- انوار (استعلامی)، پروین: مآخذ شناسی و استفاده از کتابخانه. تهران: زوار، ۱۳۷۵ ش. ویرایش چهارم. ص ۸۹.
- ۳- افراسیاب پور، علی اکبر: کتاب‌شناسی نهاوند. تهران: عابد، ۱۳۸۰ ش.
- ۴- و دو مورد کردی. نک پیشین، شماره‌های ۲۸۹ و ۴۴۸.
- ۵- و دست‌کم یک مورد گزارش خبری منتشر شده در روزنامه.
- ۶- افراسیاب پور، کتاب‌شناسی نهاوند، ص ۸.
- ۷- در موارد زیر ترتیب الفبایی نام مؤلفین رعایت نشده است: شماره‌ی ۷۸ تا ۸۵، ۱۷۳ تا ۱۷۴ (در اصل شماره‌ی ۱۷۳ مکرر است)، ۱۹۰ و ۱۹۱، ۱۹۶ تا ۱۹۸، ۲۲۷ تا ۲۳۰، ۲۴۵ و ۲۴۶، ۲۷۷ تا ۲۸۰، ۲۹۱ و ۲۹۲، ۲۹۹ و ۳۰۰، ۳۰۶، ۳۰۷ و ۳۰۸ تا ۳۱۱ و چند مورد دیگر.
- ۸- در چند نمونه‌ی زیر ترتیب الفبایی نام مؤلفین (بخش لاتین) رعایت نگردیده است. شماره‌های ۹۷۷ تا ۹۸۱، ۹۸۴، ۹۸۵ و ۹۸۷ تا ۹۹۰، ۹۹۸، ۹۹۹ تا ۱۰۰۳، ۱۰۰۵، ۱۰۰۸ و ۱۰۰۹، ۱۰۲۰ تا ۱۰۲۲، ۱۰۲۳ تا ۱۰۲۵، ۱۰۴۵ و ۱۰۴۶ و ۱۰۵۰.
- ۹- شماره‌های ۸۰۸ (خط ۴ تا ۷)، ۸۱۲ تا ۸۱۴، ۸۱۶، ۸۱۷، ۸۱۹، ۸۲۰، ۸۲۲ تا ۸۲۴، ۸۳۸ تا ۸۴۰، ۸۴۵، ۸۴۷ و ۹۲۰. که آخری معرفی آثار منتشره‌ی انتشارات نهاوندی است. در برخی موارد یاد شده خطاط یا مصحح اثر نهاوندی بوده‌اند.
- ۱۰- شماره‌ی ۸۲۴.
- ۱۱- شماره‌ی ۸۳۰.
- ۱۲- شماره‌ی ۸۱۲. بر خلاف نظر نویسنده‌ی محترم کتاب‌شناسی نهاوند، ذکر آثار این افراد کمکی به شناسایی ارتباط خانواده و خاندان آن‌ها با شهر نهاوند نمی‌کند، چرا که به جز ذکر نام و اثر، اقدامی جهت معرفی آن‌ها و خانواده‌شان صورت نپذیرفته است.
- ۱۳- افراسیاب پور، کتاب‌شناسی نهاوند، ص ۶.
- ۱۴- پیشین، همان جا.
- ۱۵- ر.ک: حری، عباس: آیین گزارش نویسی. تهران: دبیرخانه‌ی هیئت امنای کتابخانه‌های عمومی کشور، ۱۳۷۱ ش.، ص ۱۰۵ در برخی روش‌ها نخست به ناشر و سپس به محل نشر اشاره گردیده است. ر.ک یا حقی؛ ناصح، راهنمای نگارش و ویرایش، ص ۱۱۵؛ سمعی

(گیلانی)، احمد: **نگارش و ویرایش**. تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، ۱۳۷۹ش، ص ۲۴۴.

۱۶- ذکر صفحه‌ی آغاز و انجام مطلب بدین سبب ضروری است که مراجعه کننده به کتاب‌شناسی، بتواند به راحتی به موضوع مورد نظر خویش دسترسی پیدا کند. در غیر این صورت موجب اتلاف وقت و سرگردانی مراجعه کننده خواهد شد. برای نمونه در کتاب‌شناسی نهاوند (ص ۹۷، شماره‌ی ۳۲۸) کتاب تمدن‌های اولیه و باستان‌شناسی خاستگاه آن‌ها معرفی گردیده و در توضیح، عبارت «اشاره به باستان‌شناسی منطقه‌ی نهاوند» آمده‌است. از آن‌جا که در ادامه‌ی عبارت توضیحی، شماره‌ی صفحه ذکر نشده است باید به فهرست راهنمای کتاب یاد شده مراجعه نمود. متأسفانه در فهرست راهنمای این کتاب «نهاوند» و یا «باستان‌شناسی منطقه‌ی نهاوند» نیامده و این امر جست‌وجو را مشکل نموده‌است. این مشکل در مراجعه به کتاب‌هایی که فهرست اعلام ندارند پیش‌تر است.

۱۷- برای توضیح بیش‌تر ر.ک. یا حقی؛ ناصح، **راهنمای نگارش و ویرایش**، صص ۱۱۴-۱۱۶؛ حری، **آیین گزارش نویسی**، صص ۱۳۴-۱۳۸؛ سمیعی، **نگارش و ویرایش**، صص ۲۴۴-۲۴۵
 ۱۸- برای توضیح بیش‌تر ر.ک. یا حقی؛ ناصح، **راهنمای نگارش و ویرایش**، صص ۱۱۱-۱۱۲؛ حری، **آیین گزارش نویسی**، صص ۱۳۹-۱۴۱؛ سمیعی، **نگارش و ویرایش**، صص ۲۴۴-۲۴۵.
 ۱۹- احتمالاً آثار معرفی شده در شماره‌های ۱۰۸، ۲۶۸، ۲۷۶، ۲۷۷، ۲۹۵، ۷۶۰، ۷۷۶، ۹۴۰ و ۹۵۸ کتاب کتاب‌شناسی نهاوند، جزء منابع دکتر افراسیاب پور بوده است.

۲۰- چاپ‌های این کتاب، تا چاپ پنجم در تاریخ‌های زیر بوده است: چاپ اول ۱۳۳۵، چاپ دوم ۱۳۴۲، چاپ سوم ۱۳۵۷، چاپ چهارم ۱۳۶۱ و چاپ پنجم ۱۳۶۲.

۲۱- اسامی برخی اشخاص نیز در فهرست نام اشخاص (بخش سوم کتاب‌شناسی) اشتباه تایپ شده است برای نمونه:

ص ۳۲۲: روز بهانی فنجی ← روزبهانی خنجی

ص ۳۲۲: ریچارد دز ← ریچاردز

ص ۳۳۷: (سالو) ← (سالور)

ص ۳۳۸: فراری ← فرای

ص ۳۴۷: مای شیمیل، آن ← شیمیل، آن ماری

۲۲- برای نمونه بنگرید به ص ۴۱۳، متکلم نهاوندی.

۲۳- دبیرستان فیروزان (ص ۳۳۹ و ص ۳۸۰)، نوح آوند (ص ۳۵۶ و ص ۳۹۱)، لادیسه (ص ۳۴۶ و ص ۳۸۸) زائد به صورت لائودیسه) و آیت‌الله مرعشی نجفی (ص ۳۵۰ دویار و ص ۳۸۶).

۲۴- آناهیتا (ص ۲۹۲ و ص ۳۹۴)، ابوذر (ص ۲۹۴ و ص ۴۱۲ به صورت گروه ابوذر)، آق قویونلو (ص ۲۹۲ و ص ۳۴۰ در ترکیب قراقویونلو و آق قویونلو)، عباس میرزا (ص ۳۳۴ و ص ۴۰۷)، محمود میرزا قاجار (ص ۳۴۸ و ص ۴۱۳)، فرخان نهاوندی (ص ۳۶۶ و ص ۴۰۹ به صورت فرخان نهاوندی) و همایون میرزا (ص ۳۶۹ و ص ۴۱۸).

۲۵- برای نمونه به موارد زیر اشاره می‌گردد: آب باریک (ص ۳۷۲ و ص ۳۹۴)، آقامیر (ص ۳۷۲ و ص ۳۹۴)، اقلیم چهارم (ص ۳۷۳ و ص ۳۹۶) و رودخانه‌ی گاماسیاب.

۲۶- برای نمونه:

ص ۳۵۹: نهاوندی، آیت الله شیخ عزیرالله علیمرادیان ← علیمرادیان نهاوندی، آیت الله شیخ عزیرالله

ص ۳۵۹: نهاوندی، آیت الله قدوسی ← قدوسی نهاوندی، آیت الله

ص ۳۵۹: نهاوندی، ابوبکر کرجی ← کرجی نهاوندی ← ابوبکر

۲۷- برای نمونه: بهنام، عیسی (ص ۳۰۴، خ ۱۳ و خ ۱۷)، خوبی (ص ۳۱۵ و ص ۳۱۷ به صورت الخوتی) و دشت نهاوند (ص ۳۷۹ و ص ۳۸۰).

۲۸- دانشگاه تربیت مدرس، فرهنگستان علوم اتحاد شوروی، لائودیسسه نهاوند و مدرسه‌ی عالی دختران ایران. از طرف دیگر در مواردی مطالب مورد اشاره، در صفحات یادداشت شده نیامده‌اند. برای نمونه بنگرید به ص ۳۰۴: بهنام، عیسی؛ ص ۳۱۶: خرنندزی زید نسوی... و ص ۳۳۹ فیروزان.

۲۹- مواردی هم‌چون: سازمان آب منطقه‌ای غرب (ص ۲۴۷ و اغلب سازمان‌های نام برده شده در این صفحه و صفحه‌های ۲۴۸ و ۲۴۹)، سازمان میراث فرهنگی کشور (ص ۱۶۸ و ص ۲۴۹)، فرمانداری شهرستان نهاوند (ص ۲۴۹)، مؤسسه‌ی خاک و آب تهران (ص ۲۴۷)، وزارت آموزش و پرورش (ص ۲۵۰)، وزارت کار و امور اجتماعی (ص ۲۴۳) و موارد مشابه دیگر.

هم‌چنین در برخی موارد شماره‌ی صفحه‌های ذکر شده در بخش فهرست‌ها، همه‌ی صفحاتی را که مطلب مورد اشاره در آن‌ها آمده است شامل نمی‌شود. مثلاً به «مؤسسه‌ی فرهنگی علیمرادیان» در صفحات ۱، ۵، ۸، ۹، ۳۷ و بعد، اشاره گردیده که در فهرست مربوط (ص ۳۹۰) به این صفحه‌ها اشاره نشده است. یا مثلاً در صفحات ۲۰۱، ۲۰۷ و ۲۴۵ هم «بروجرد» آمده است در صورتی که در فهرست (ص ۳۷۵) به این صفحات اشاره نگردیده است.

۳۰- افراسیاب پور، کتاب‌شناسی نهاوند، صص ۶-۷.

۳۱- پیشین، ص ۷.

۳۲- در موارد زیادی قواعد نگارش حروف لاتین (با حروف بزرگ و یا بالعکس) رعایت نشده و هم‌چنین در موارد زیادی 'e' به جای 'è' تایپ شده است که در این بررسی به این موارد اشاره نمی‌شود.

۳۳- یعنی دو اثر زیر:

- Fouilles dans la region de Nehavand ...

- L, Ancienne civilisation de L, Iran و les fouilles de Nehavand , ...

34 - Jamshed ji Maneckji Unvala.

۳۵- در کتاب‌شناسی نهاوند ، ش ۲۲ ، نسخه‌ی خطی و یک نسخه چاپ‌حیدرآباد دکن این اثر معرفی گردیده است .

۳۶- در اثر پیشین ، ش ۴۳ ، نسخه‌ی خطی و یک نسخه چاپ لیدن این اثر معرفی شده است .

۳۷- در اثر پیشین ، ش ۴۷ ، ۴ ، نسخه‌ی عربی این کتاب معرفی شده است .

۳۸- در اثر پیشین ، شماره‌ی ۸۲ ، نسخه‌ی عربی کتاب ، چاپ برلن معرفی گردیده است.

۳۹- در اثر پیشین ، شماره‌ی ۱۵۸ ، یک نسخه‌ی عربی و ترجمه‌ی فارسی این کتاب معرفی شده است .

۴۰- در اثر پیشین ، شماره‌ی ۲۳۲ ، اطلاعات کتاب‌شناختی ۳ نسخه‌ی این اثر آمده است.

۴۱- در اثر پیشین ، ش ۲۵۷ ، نسخه‌ی چاپ لیدن این اثر معرفی گردیده است .

۴۲- برای آگاهی از دیگر مسیرهای ذکر شده برای فرار یزدگرد بنگرید به : عزیزی ، غلامرضا : «ریشه‌شناسی واژه‌ی بروجرد» . شقایق (نشریه‌ی لرستان‌شناسی) ، س ۱ ، ش ۲ (تابستان ۱۳۷۶) ، ص ۱۰۲ ، یادداشت‌های ۳۶ و ۳۷ .

۴۳- در اثر پیشین ، ش ۳۹۳ ترجمه‌ی عربی اثر زامباور معرفی شده است .

۴۴- در اثر پیشین ، ش ۵۹۴ ، به نسخه‌ی تصحیح شده این اثر توسط دخویه اشاره شده است .

۴۵- در اثر پیشین ، ش ۷۱۲ ، نسخه‌ی چاپ مسکوی این اثر معرفی شده است .